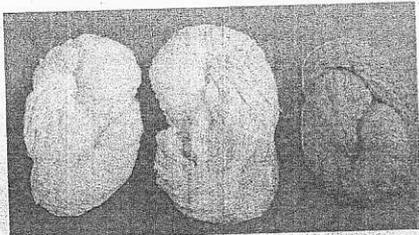
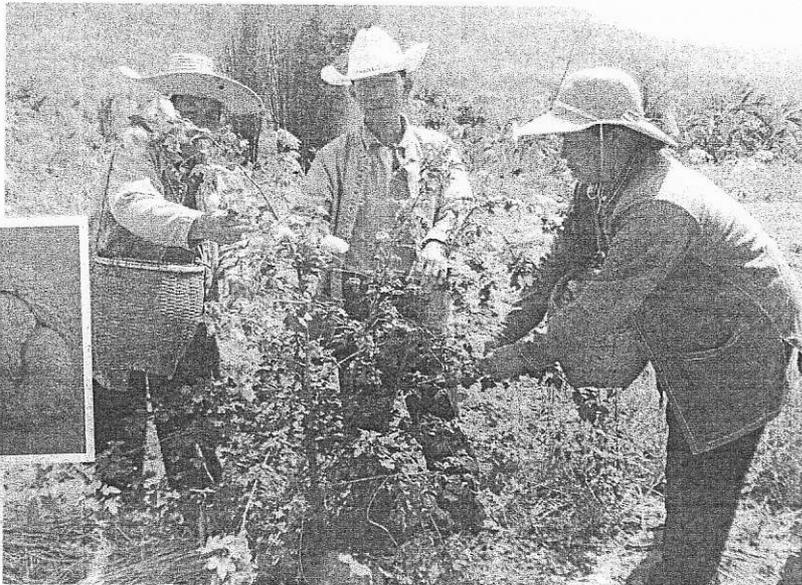

“ตะหลุง” ฝ้ายวัฒนธรรม สองฝั่งโขง อาชีพเสริมกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร เมืองมุกดาหาร

ภูมิปัญญาไทย

● สุพจน์ สอนสมนึก

มีความสำคัญต่อชาวผู้ไทมาโดยตลอดมาช้านานแล้ว นอกจากชาวผู้ไทจะผลิตผ้าฝ้ายตะหลุงเอาไว้ใช้ภายในครอบครัว ยังผลิตเอาไว้เป็นของฝากแขกบ้านแขกเมืองที่มาเยี่ยมเยียน หรือมอบให้กับญาติ

“ฝ้ายตะหลุง” หรือ ฝ้ายแก้ว เป็นฝ้ายพื้นเมืองที่นำมาจากเผ่าแม้ว ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) เมื่อประมาณ 70 ปี ที่ผ่านมามีคน

คำว่า “ตะหลุง” เป็นภาษาท้องถิ่นของเผ่าผู้ไท แปลว่า คาง เป็นสัตว์ตระกูลเดียวกับ

จึง แต่หางยาว สีส้มตัวมีลักษณะสีน้ำตาลปนดำ สวยงาม ดังนั้น ฝ้ายตะหลุง จึงเป็นชื่อของฝ้ายที่มีสีคล้ายสีขนของคาง เผ่าผู้ไท จึงเรียก

ผู้ใหญ่หรือผู้นำชุมชนที่สำคัญและในพิธีกรรมที่สำคัญ เช่น พิธีเหยา ซึ่งเป็นพิธีกรรมทางจิตวิญญาณ

ชื่อฝ้ายชนิดนี้ว่า ฝ้ายตะหลุง สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ผ้าฝ้ายชนิดนี้หากโดนแดดหรือใช้ไปนานๆ สีจะเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลเข้มขึ้นเรื่อยๆ

คุณมอนแก้ว จันทราโร อายุ 86 ปี ปรากฏตัวในการทอผ้าพื้นเมืองของบ้านคำพอก หมู่ที่ 5 ตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร เล่าให้ฟังว่า เมื่อ 72 ปีที่ผ่านมามีลูกของมอนแก้ว เป็นพ่อค้า ซึ่งข้ามไปมาระหว่างประเทศไทย

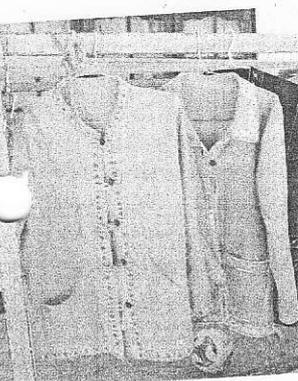

แสดงถึงวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชาวผู้ไทมาโดยตลอด

ในด้านเศรษฐกิจชาวผู้ไทได้นำผลิตภัณฑ์จากผ้าฝ้ายตะหลุงไปแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนต่างเผ่าที่ใกล้เคียง สินค้าที่สำคัญที่แลกเปลี่ยนนำเข้ามาคือ ข้าวสาร อาหารแห้งต่างๆ

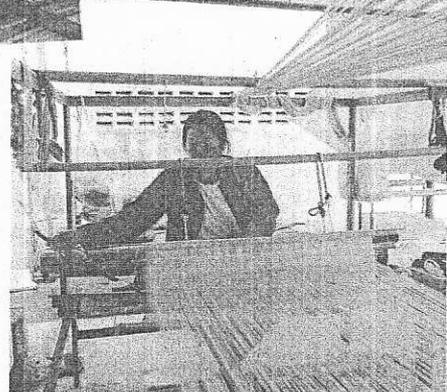
การผลิตผ้าฝ้ายตะหลุงในทางเศรษฐกิจ ถือว่ามีความสำคัญมากด้านเศรษฐกิจพอเพียง เพราะว่าเป็นการผลิต

ครอบครัวหรือในบางชุมชนสามารถที่จะพัฒนาและคิดค้นผลผลิตและผลิตภัณฑ์ใหม่ ทำให้มีการสร้างมูลค่าของผลผลิต สร้างเศรษฐกิจแนวใหม่ส่งเสริมการตลาดทั้งภายในและต่างประเทศ ด้านสังคม การผลิตผ้าฝ้ายตะหลุงเป็นกิจกรรมที่สามารถสร้างกลุ่มเพื่อสนองตอบความต้องการของชุมชนครอบคลุมทุกพื้นที่ที่มีการรวมตัวกันผลิตผ้าฝ้ายตะหลุง สามารถสร้างการออมและกองทุนหมุนเวียน เพื่อพัฒนาอาชีพของคนในครอบครัวและชุมชน และมีความสามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้ และพัฒนาจนสามารถสร้างองค์กรเครือข่ายภายในชุมชนและขยายออกไปสู่ภายนอกชุมชนในที่สุด นอกจากนี้ ยังสนับสนุนส่งเสริมด้านการศึกษาของชุมชน และสร้างองค์ความรู้ทางด้านวิชาการเกษตรและเคหกิจการเกษตร และในบางชุมชนยังสามารถที่จะผลิตอาหารเพื่อโภชนาการเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและชุมชน

ใช้ประกอบในการรักษาคนไข้ภายในเผ่าผู้ไท หมอเหยา ซึ่งเป็นผู้นำในการประกอบพิธีเหยาจะต้องแต่งชุดผ้าฝ้ายของชาวผู้ไท และมีการประดับกายด้วยสไบผ้าฝ้ายบนไหล่ และผูกแขนคนป่วยด้วยเส้นด้าย จึงนับได้ว่าผ้าฝ้ายจากตะหลุงเป็นผลิตภัณฑ์ที่

ในระดับครัวเรือน ระดับชุมชน เป็นกิจกรรมที่ชุมชนคิดได้จากการเรียนรู้ จากการศึกษาวิจัยสภาพชีวิตของคนในครอบครัวและในชุมชนเอง รวมทั้งเป็นการใช้ศักยภาพและทรัพยากรต่างๆ ที่เป็นทุนของตนเอง ที่ยังไม่มีการพัฒนา ยังไม่มีกระบวนการเพิ่มมูลค่า ล้วนแต่เป็นการทำกินทำให้ทดแทนการซื้อมาจากตลาด ซึ่งเท่ากับเป็นการลดรายจ่าย การลดรายจ่ายเท่ากับเป็นการเพิ่มรายได้ และเมื่อผลิตจนเหลือกินเหลือใช้ ก็สามารถนำไปแลกเปลี่ยนเป็นสินค้าหรือเงินตราเข้ามาในครอบครัวหรือชุมชน สร้างงานและสร้างรายได้เสริมแก่ครอบครัวและชุมชน

กับ สปป.ลาว ในขณะที่ค้าขายอยู่เขตภูเขา อันเป็นที่อยู่ของชาวเขาเผ่าแม้ว ใน สปป.ลาว ก็เห็นฝ้ายชนิดหนึ่งมีปุยฝ้าย มีสีแปลก จึงสอบถามพบว่า เป็นสีที่ติดอยู่ในเส้นฝ้ายตามธรรมชาติ จึงขอพันธุ์แล้วนำมาปลูกที่บ้านคำพอก ได้แพร่หลายตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

คุณร่มไม้ นวลตา เกษตรจังหวัดมุกดาหารให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ความสำคัญของผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายตะหลุง ผลิตภัณฑ์จากผ้าฝ้ายตะหลุง

ตั้งได้กล่าวมาแล้วว่า การผลิตครอบครัวและชุมชน ดังนั้น ทุกครอบครัวจะมีรายได้เสริมจากการผลิตผ้าฝ้ายตะหลุง ประมาณเดือนละ 1,500 บาท และในบาง

ความสำคัญด้านวัฒนธรรม ผ้าฝ้ายตะหลุงคู่กับวัฒนธรรมการแต่งกายของชาวจังหวัดมุกดาหารมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยมีหลักฐานว่า ในสมัยรัชกาลที่ 3 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาจันทร์สุรราช อุปราชามณฑลตราขำมาในครอบครัวหรือชุมชน สร้างงานและสร้างรายได้เสริมแก่ครอบครัวและชุมชน

การแต่งกายด้วยผ้าฝ้ายของชาวผู้ไทก็เริ่มแพร่หลายตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา กระบวนการผลิตผ้าฝ้ายตะหลุง พันธุ์ฝ้ายที่ถูกในอำเภอหนองสูง

แบ่งเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ 2 ประเภท

1. ฝ้ายต้น เป็นฝ้ายต้นสูง ความสูง 3-5 เมตร แตกกิ่ง-ก้าน อายุข้ามปี
2. ฝ้ายน้อย เป็นฝ้ายต้นเตี้ย ความสูง 1-2 เมตร อายุสั้น 120 วัน โดยเฉลี่ย ฝ้ายน้อยแยกเป็นชนิดพันธุ์ ดังนี้

2.1 ฝ้ายทำยาน มีลักษณะของดอกยาวเท่ากับปากกา มี 5 พู พูละ 5 เมล็ด เส้นใยสีขาว

2.2 ฝ้ายครีม มีลักษณะเหมือนฝ้ายอายุสั้นทั่วไป เส้นใยสีครีม ซ้อเสีย คือ เส้นใยสั้น ผลผลิตต่ำ

3. ฝ้ายแก้ว (ฝ้ายตะหลุง) ฝ้ายอายุสั้น 110-120 วัน เส้นใยสีโอลด์วิน (สีน้ำตาลปนเทา) การปลูกฝ้ายพื้นเมืองของอำเภอหนองสูงปลูกกันมากในตำบลโนนยาง ในตำบลนี้มี 10 หมู่บ้าน มีกลุ่มแม่บ้านอยู่ 4 กลุ่ม มีสมาชิกครอบครัว 7 หมู่บ้าน มีสมาชิก 213 คน เป็นสมาชิกที่ทอผ้าและปลูกฝ้าย 204 คน คิดเป็นพื้นที่ 60 ไร่

การปลูก เริ่มปลูกในเดือนมิถุนายนถึงปลายเดือนกรกฎาคม เพื่อหลีกเลี่ยงฝนตกใส่ดอกฝ้าย เมื่ออายุ 110 วัน ซึ่งจะทำให้เส้นใยแยก การปลูกฝ้ายของคนตำบลโนนยาง มักทว่านลงในสวนหลังบ้านกับพืชอื่นฯ อัตราส่วนเมล็ด 2 กิโลกรัม ต่อพื้นที่ 1 ไร่ การดูแลรักษาเหมือนฝ้ายปกติทั่วไป ผลผลิตฝ้ายตะหลุงเฉลี่ย 60-100 กิโลกรัม ทั้งเมล็ดต่อไร่ (ฝ้ายทั้งเมล็ด 12 กิโลกรัม จะได้เส้นใยฝ้าย 4 กิโลกรัม)

จากพื้นที่ปลูกฝ้ายพื้นเมืองของตำบลโนนยาง จำนวน 60 ไร่ ผลผลิต 100 กิโลกรัม ต่อไร่ จะได้ฝ้ายตะหลุงทั้งเมล็ด 6,000 กิโลกรัม คิดเป็นฝ้ายเส้นได้ 500 กิโลกรัม ใช้เป็นเส้นพุ่ง จะผลิตผ้าฝ้ายตะหลุงได้ในอัตราส่วน 1 ต่อ 8 เมตร จะได้ผ้าตะหลุง 4,000 เมตร เฉพาะตำบลโนนยาง

การทำฝ้ายเป็นเส้น

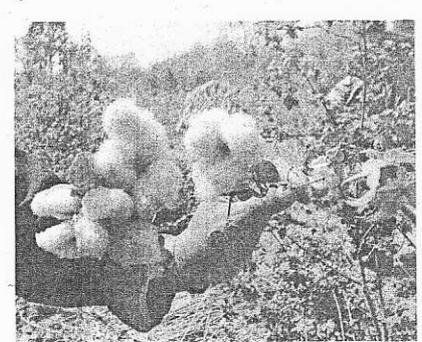
นำฝ้ายที่เก็บไว้ดอกฝ้างเด็ดเพื่อให้ฝ้ายที่เก็บไว้แห้งฟูขึ้น เพื่อสะดวกในเวลาแยกเมล็ดฝ้ายออกจากปุย การแยกนี้ใช้เครื่องมือชนิดหนึ่ง มีลักษณะเหมือนกันกับเพ็ญรถยนต์ จำนวน 2 เพ็ญ (เพ็ญกลมคล้ายกับส่วาน) ที่หมุนพร้อมกันกับด้ามทำด้วยไม้จริงกลมๆ โดยให้ด้ามของเพ็ญอันหนึ่งยาวกว่าอีกอันหนึ่ง โดยให้อันล่างยาวกว่าอันบน ที่ปลายไม้อันล่างทำมือถือสำหรับจับเวลาหมุน ส่วนเสานั้นทำด้วยไม้จริงเหมือนกัน หนาประมาณ 3 เซนติเมตร สูงพอประมาณ 2 หลีก เพื่อให้ใส่ไม้หมุนทั้ง 2 อัน ส่วนเสานี้ก็อยู่บนไม้อีกแผ่นหนึ่ง ซึ่งทำเป็นฐานรองรับเสานี้ หนาประมาณ 3-5 นิ้ว เป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้างยาวพอประมาณ เครื่องมือชนิดนี้ เรียกว่า "อ้าว"

"อ้าว" ใช้สำหรับแยกเมล็ดฝ้ายออกจากปุยฝ้ายโดยให้ปุยคลอตัวไปทางด้านหน้า ส่วนเมล็ดจะหล่นอยู่ทางด้านหลัง จากนั้นนำเอาปุยฝ้ายที่อ้าวเรียบร้อยแล้วติดกับเครื่องมือตัดฝ้ายเพื่อให้ฝ้ายที่นำมาตัดเป็นเนื้อเดียวกันจนละเอียดเหมือนกับสาลีหรือจะเรียกว่า "สาลี" เลยก็ได้

สำหรับคันตีดนั้นใช้ไม้ทำเป็นคันโค้งเหมือนกับคันธนู เอาเชือกผูกปลายให้โค้งเข้าหากัน และใช้สายตีดนั้นตีดให้ถูกกับปุยฝ้ายซึ่งอยู่ในกระเปาะตีด สิ่งที่ใช้เกาะสายตีดเรียกว่า คันโค้ง ไม้ที่ใช้ตีดเรียกว่า "ก้อตีด" หรือ "ก้อคันโค้ง" ทำด้วยปล้องไม้ไผ่เล็กๆ ยาวประมาณ 6 นิ้ว ใหญ่ขนาดหัวแม่มือ

การตัดฝ้าย ภาษาพื้นเมืองว่า "ตีดฝ้าย" ต่อจากนั้นก็เอาฝ้ายที่ตีดอย่างละเอียดแล้วไปล้อให้เป็น "ดิว" กลมๆ ยาวประมาณ 7-8 นิ้ว หรือแล้วแต่ความพอใจ การทำแบบเครื่องมือที่จะล้อฝ้ายให้เป็นดิวนี้ คือ ไม้ล้อ มีลักษณะคล้ายตะเกียบ การล้อนจะล้อกับพื้น ซึ่งทำด้วยไม้เป็นแผ่นขนาดโตเท่ากับไม้โป่ง โดยนำเอาปุยฝ้ายประมาณ 1 ฝ่ามือ วางลงบนพื้นไม้สำหรับล้อ เอาไม้ล้อวางทับลงไปทีปุยฝ้าย ใช้มือถูไปกับพื้นให้ไม้ล้อหมุนด้วยเพื่อให้อปุยฝ้ายเป็น

"ดิว" แล้วดึงไม้ล้อ ทำแบบนี้ไปจนกระทั่งได้พอใช้ทอครั้งหนึ่งๆ จากนั้นก็นำไปทำให้เป็นเส้นฝ้ายหรือเส้นด้าย คือเอาไปปั่นนั่นเอง การปั่นนี้เรียกว่า "การเข็นฝ้าย" หรือเรียกว่า "การล้อฝ้าย" เครื่องมือที่จำเป็นในการเข็นฝ้าย เราเรียกว่า "หลา" มีส่วนประกอบดังนี้ คือ

1. เหล็กไน
2. สายหลา
3. เสทหลา
4. กงหลา และไม้หมุน

การปั่นฝ้ายนั้นจะต้องเอาปลายของฝ้ายที่ล้อเป็นดิวข้างใดข้างหนึ่งไปจ่อในเหล็กไน พร้อมกับหมุนกงหลา ซึ่งมีสายต่อมาถึงเหล็กไน เหล็กไนก็จะหมุนปั่นเอาฝ้าย ซึ่งดิวแล้วออกเป็นเส้นเล็กๆ การปั่นฝ้ายนั้นจะสม่ำเสมอหรือไม่ขึ้นอยู่กับความชำนาญของผู้ปั่นด้าย เมื่อปั่นได้เต็มเหล็กไนก็จะใช้ไม้ซึ่งเรียกว่า "เป็ย" เป็ยออกจากเหล็กไน เพื่อจะทำให้เป็นโน้ฝ้าย

การทำเป็นโน้จะต้องทำให้พอผืนหรือให้ได้มากกว่าตามที่เราต้องการก็ได้ จากนั้นเอาเส้นฝ้ายออกจากโน้ไปลงน้ำข้าว เพื่อจะได้ให้เส้นด้ายเหนียวและไม่รูด ตลอดจนให้เส้นด้ายเล็กกว่าเดิมนำเอาไปล้างน้ำสะอาดเล็กน้อย นำไปตากแดดให้แห้ง แต่อย่าให้แห้งจนเกินไป เพราะจะทำให้เส้นด้ายกรอบ ขาดง่ายเวลา "ก๊วก"

แต่ถ้าหากผู้ทำต้องการให้ฝ้ายมีสีต่างๆ ก็จะใช้สีย้อมก่อนลงน้ำข้าว

นี่เอง นับว่าเป็นอันเสร็จวิธีการทำฝ้ายให้เป็นเส้น **สีย้อมฝ้าย**

สีย้อมมีอยู่ด้วยกัน 2 ชนิด คือ สีที่ได้จากธรรมชาติตามแบบพื้นบ้านโบราณชนิดหนึ่ง ส่วนอีกชนิดหนึ่งนั้น ได้แก่ สีที่ได้จากวิทยาศาสตร์

ซึ่งมีส่วนผสมทางเคมีมากในเวลาใช้แล้วสีมักจะไม่ค่อยสดใส และอีกประการหนึ่งเวลาใช้ไปนานๆ สีจะจืดชืดสู้สีธรรมชาติของเราไม่ได้ ถึงจะตากแดดตากฝนจะขาดเป็นผ้าแล้ว สีที่ย้อมก็ยังคงสดใสอยู่ สีที่ได้จากธรรมชาติของไทยเรานั้นส่วนมากจะได้จากต้นไม้ เปลือก แก่น ราก และผล ดังจะกล่าวถึงสีต่างๆ ดังนี้

- สีแดง, ชมพู ได้จาก รากยอ
- สีคราม ได้จาก ต้นคราม
- สีดองอ่อน ได้จาก เปลือกมะม่วง

การกรอง

- สีดำ ได้จาก กระแหว เมะเกลือ กระดั่งงา กระบอง กระชาย
- สีเหลือง ได้จาก ขมิ้นชัน แก่นข (แกแล)
- สีน้ำตาล ได้จาก ประดู่
- สีเขียว ได้จาก ใบทุกวาง
- สีโอลด์วิน ได้จาก หมากเค็ง
- สีเขียว ได้จาก เปลือกสมอ เปลือกเพกา
- สีแดง ได้จาก ไม้ไม้สัก
- สีเขียว ได้จาก เปลือกมะม่วงกะล่อน
- สีส้ม ได้จาก สะตือ (คำแสด), (มะม่วงกะล่อน), (แดงเลือดนก)

การก๊วกฝ้าย คือ การดึงเอาเส้นด้ายจากงไปยังกระบอกก๊วกฝ้าย ตรงที่หมุนก๊วกฝ้ายนั้น มีชื่อว่า "ทางเห็น" เมื่อก๊วกฝ้ายได้มากพอที่จะเตรียมทำให้เป็นผืนผ้า ก็คือเอาเส้นฝ้ายที่ก๊วกแล้วนั้นไปซึงกับ "เมือ" เพื่อจะทำให้ด้ายเป็นเส้นโดยไม่ยุ่ง (ทำเป็นสายต่างๆ ได้สะดวก) การ

วางเมือนั้นควรวางไว้ให้ระดับเดียวกับกับแปด เพื่อจะได้ให้เดินไปเกาะเส้นด้ายกับเมือสะดวก (การวัดความยาวสวนมากนิยมวัดความยาวเป็นวา)

เมือเกาะได้พอแล้วก็จัดหาหลอดไม้เล็กๆ 1 ด้วยแขนงไม้ไผ่ ตั้หนา ตันบ่อแก้ว ก็ได้ นำะตัดให้ยาวประมาณ 2 นิ้วครึ่ง เพื่อจะใช้หลดฝ้ายปั่นเส้นด้ายและนำเอาหลอดเสียบเข้าที่ปลเหล็กไนให้แน่น เอาเส้นด้ายเกาะตรงหลอดนี้ "หลา" จนเส้นด้ายเต็มหลอดก็ดึงเอาออก แล้วเอาหลอดใหม่เข้าแทนที่ ทำเช่นนี้เรื่อยๆ จนกว่าจะได้พอกับความต้องการ แล้วจึงเอาฝ้ายที่เมือนั้นไปต่อเข้ากับ "พิม" โดยการกรอเต็มพิมและถักกรอให้เต็มพิม 9 ก็จะต้องกรอครบ 9 หลบ โดยจับต่อไปที่เส้นเส้นจนหมดเส้น การทำแบบนี้ เรียกว่า "การสืบหู" คือ ก

ร้อยเส้นฝ้ายจากรูเข้า

นำมาสอดกับพิมพิม ถ้าหากว่าพิมพิมนี้ฝ้ายที่ทออยู่ก่อนแล้วก็เอาปลายฝ้ายทั้งสองมาต่อกันได้เลย แต่หากว่าเขานั่นยังไม่เส้นด้ายก็ใช้เส้นฝ้ายที่สอดจาดเอาตอนแรกนั้นสอดจาดพิมมาขนาดเป็นคู่ๆ ไปตลอดจนครบ

เมื่อสืบหูเสร็จเรียบร้อยแล้ว ต้องนำฝ้าย 9 ไปกางใส่ที่ เอาสายพิมผูกไว้กับแกนสอดกับแขนก๊วก ฝ้ายที่กางก็ใช้ไม้ยาวใหญ่ขนาด 5x150 เซนติเมตร สอดเข้าไปในพิมผ้าให้ตรง เราเรียกว่า ไม้ก๊วกนั้น เวลาทอได้มากๆ จะพัน ส่วนฝ้ายอีกข้างหนึ่งจะผูกโยงไว้กับบุตรคนนั้นทอ ก่อนทอก็ต้องตรวจสอบดูคเรียบร้อย ก็เริ่มทอได้แล้ว

คุณนิคม อุทยานรักษ์ ผู้ช่วยเกษตรจังหวัดมุกดาหาร กล่าวว่า "ผ้าตะหลุง" เป็นผ้าคุณภาพ สีสวยธรรมชาติ ทอด้วยมือสวย เป็นภูมิปัญญาในด้านการสร้างผลผลิตที่เอกลักษณ์ของคงในพื้นที่ การทอต้องใช้เวลานานพอสมควร แต่ก็คุ้มค่า ชาวบ้านจึงที่สนใจกันทำมากขึ้น และที่สำคัญ เป็นผ้าเมือง หากมีโอกาสผ่านไปก็ขอเชิญแวะชมเลือกซื้อเป็นของขวัญฝากที่ผู้มอบและผู้รับมีศรัทธาภูมิใจ ทรงคุณค่าอย่างยิ่ง ที่สำคัญชาวมีรายได้ และเป็นการส่งเสริมการสวมใส่เสื้อผ้า อันเป็นการเผยแพร่และรักษาวัฒนธรรมของคนไทยด้วย

ผู้สนใจสั่งซื้อโดยตรง หรือผ่านไปรษณีย์ อำเภอเกษตรจังหวัดมุกดาหาร ได้ในวันเวลาราชการหรือติดต่อ คุณนิคม อุทยานรักษ์ ผู้ช่วยเกษตรจังหวัดมุกดาหาร โทร. (081) 965-7554 พูไม่เว้นวันหยุดราชการ

Handwritten marks or signature at the bottom left corner.